

Vad har hänt med kraven i mellanstadiets geografi under 100 år?

I den här artikeln beskriver årets geografilärare Ingemar Wiklund sin syn på hur läroplanerna i geografi förändrats över tid och därmed vad elever förväntas kunna när de lämnar olika stadier. Detta är ett intressant inspel i anslutning till den process som nu återigen påbörjat utformningen av en ny läroplan och nya ämnesplaner för grundskolan.

Geografi har varit ett viktigt ämne i grundskolan under lång tid, men det har genomgått många förändringar. Min egen upplevelse av ämnet var en ständig ström av spritdoftande kopior av blindkartor, vilket snarare berodde på att mina lärare hellre gjorde det enkelt för sig än att de följde läroplanen. Och läroplanerna har ändrats en hel del. Även om till exempel det centrala innehållet var ganska väl beskrivet i Lgr 11 var kunskapskraven ett under av fluff och snömos i sina beskrivningar av vad eleverna skulle kunna för ett visst betyg. Visserligen lovade Skolverket att ordna problemet till Lgr 22 men det blev ändå inte tydligt vad elever ska kunna. Kopplingarna mellan ämnets beskrivning och ämnets kunskapskrav eller betygskriterier blev helt enkelt för otydliga. Hur kunde det bli så? Har det alltid varit så?

För att besvara de frågorna får vi se vad som egentligen förväntats av mellanstadiel elever i de olika läroplanernas kursplaner. Är de otydliga betygskriterierna i Lgr 22 resultatet av en långsam förändring över

tid? Eller har kraven på eleverna varit ungefär samma under hundra år?

I 1920-talets folkskola var målen, eller motsvarigheten till centralt innehåll, uppdelade på årskurser. Folkskolan delade upp det centrala innehållet så att det var tydligt vad eleverna lärde sig varje årskurs. I år 4 var det viktigt att lära sig alla landskap, I år 5 var det globen och kartan, kunskap om Europa, naturtillgångar, arbetsliv och samfärdsel, och i år 6 var det mest om rymden och jorden som himlakropp.

Efter folkskolan kom grundskolan och läroplanerna Lgr 62, och Lgr 69 som hade ungefär samma innehåll. Den största skillnaden var att det inte längre fanns med en beskrivning för varje årskurs utan det centrala innehållet gällde hela mellanstadiet. Ändå har mycket av uppdelningen i folkskolan hängt med i senare tiders undervisning: landskapen i fyran, Europa i femman och världen i sexan.

Enligt den här nya läroplanen skulle elever i mellanstadiet kunna samma saker som folkskolan, men även något om geografiska upptäckter och mer kartstudier. Dessutom infördes exkursioner och studiebesök.

I Lgr 80 hade innehållet ändrats och första tecknen på kulturgeografi ingick när även transportvägar, transportsätt och folk-täthetsmönster skrevs in, tillsammans med kunskap om både profiler och diagram. Dessutom ingick inre (endogena) och yttre (exogena) krafter för första gången, lik-

som människan och landskapet, tillsammans med hur landskap förändras över tid.

När jag själv började som lärare var det LPO 94 som gällde. För första gången var betygssystemet målstyrt och inte relativt. Tidigare hade läroplanerna beskrivit vad elever bör lära sig, ungefär som vårt nutida CI. Dessutom infördes betygskriterier som beskrev mer i detalj vad elever ska kunna för ett visst betyg och där beskrevs det vad elever i år 5, inte år 6, skulle kunna. Det var inte lika viktigt att elever lärde sig namn på kartan på djupet längre, utan kunskaperna i namngeografi skulle vara ”relevanta”. Från 94 blev det viktigare med väder och klimat, liksom hur vi människor påverkar närmiljön. Däremot försvann allt som hade med rymden och geografiska upptäckter, vilket jag personligen tycker är synd.

2011 kom nästa läroplan och i Lgr 11 var kunskapskraven riktigt väl beskrivna med långa texter som hade olika värdeord insprängda beroende på vilket betyg som förväntades. Litet för väl beskrivna, tyckte många lärare som hellre delade upp texten i matriser. Ordet ”snömos” blev vanligt bland SO-lärare som försökte förstå vad Skolverket egentligen ville att eleverna skulle lära sig.

I namngeografin räckte det med kunskaper om Europa. Världen lämnades till högstadiet. Liksom mycket av de yttre krafterna. Fältstudier och studiebesök fick en undanskymd plats men hållbar utveckling blev något av ett ledord för geografiämnet.

I Lgr 22 skulle snömoset bort. Frågan är om inte Skolverket istället lyckades behålla snömoset, eftersom det står ungefär samma sak, fast med färre ord. Det som lagts till är regionalgeografin, att ”utifrån

geografiska frågor beskriva och förklara förhållanden på olika platser och i olika regioner”. Dessutom ska eleven hantera geografins metoder och verktyg, utan närmare förklaring.

Vad kan vi dra för slutsatser? Det är uppenbart att Lgr 11 sticker ut med sin omfattande beskrivning. Övriga läroplaner är mer slimmade. Dessutom har läroplanerna gått från att vara mer konkreta till att bli allt mer abstrakta och svåra att förstå. Både för lärare och för lekmän. LPO 94 delade dessutom upp ämnestexterna i ämnesbeskrivningar och beskrivningar av betygskrav, vilket saknades tidigare.

Vad har försvunnit? Främst är det krav på kunskap om rymden, geografiska upptäckter och genomförda exkursioner. Liksom kunskapen om Sveriges landskap. Kunskap om väder och klimat har funnits med under lång tid, liksom kunskap om globen och kartan, men de delarna har försvunnit från betygskriterierna i Lgr 22. Troligen räknas de in bland ”mönster och processer” samt ”geografins verktyg”.

Vad har tillkommit? Främst krav på kunskap om hållbar utveckling, samt miljö- och utvecklingsfrågor. De har tagit en allt mer framträdande plats från LPO 94 och framåt.

Då måste vi fråga oss vad den största nackdelen med att gå från de mer konkreta kraven i tidigare läroplaner till dagens generella betygskriterier i Lgr 22. Personligen tycker jag att det värsta är att det inte är tydligt vad elever egentligen förväntas kunna när de lämnar mellanstadiet. Är Sveriges landskap viktiga? Världens namngeografi? Växthuseffekten? Nästa problem uppstår när eleverna hoppar vidare till högstadiet. När det är så otydligt vad eleverna egentligen kan för ett god-

känt betyg är det svårt för högstadielärarna att anpassa undervisningen för alla elever, som kanske kommer från olika skolor. Hade det varit tydligare vilka kunskaper eleverna ska ta med sig från mellanstadiet hade också övergången gått smidigare för eleverna. Som det ser ut nu riskerar mycket av sjuans innehåll att vara helt nytt och okänt för elever med mellanstadielärare som lagt tyngdpunkten på undervisningen på annat än högstadielärarna förväntat sig. Elever som då riskerar att tilldelas betyg som stört dyker i sjuan.

Ett annat problem är stofffrängseln i alla SO-ämnen och inte minst i geografiämnet. Visserligen sköt Skolverket till fem extra timmar för hela mellanstadiet 2024, men det räcker inte långt. Jorden är stor och det går att trycka in i princip hur mycket som helst i geografiundervisningen och ändå hålla sig inom det centrala innehållet.

Det gör i sin tur att lärare många gånger är tvungna att utgå från betygskriterierna istället för det centrala innehållet, tvärtemot Skolverkets intentioner, för att försäkra sig om att alla delar kommer med i undervisningen.

Vad kan vara lösningen på problemen? Tittar vi långt tillbaka i tiden hamnar vi på folkskolans läroplan. Den var styrande på ett sätt som grundskolans planer aldrig varit, eftersom det stod i stora drag vad eleverna skulle kunna efter varje årskurs. Visserligen gjorde det att mycket av lärarnas frirum att själva välja innehåll i undervisningen försvann, men det kanske inte var helt fel?

Ingemar Wiklund, Kristinedalskolan i Stenungsund,
e-post ingemar.wiklund@stenungsund.se